

Wojciech Stępień

Polskie Stronnictwo Ludowe - Odrodzenie (listopad 1989 - maj 1990)

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 6, 325-337

1999

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANNALS
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. VI

SECTIO K

1999

WOJCIECH STĘPIEŃ

*Polskie Stronnictwo Ludowe – Odrodzenie
(listopad 1989 – maj 1990)*

The Polish Peasant Party: Revival (November 1989 – May 1990)

Polski ruch ludowy w ciągu ponad stu lat swej historii przeszedł długi okres ewolucji struktur organizacyjnych i koncepcji programowych. Po II wojnie światowej chłopcy mieli względne możliwości artykułowania swoich interesów głównie w latach 1945–1947, tj. w okresie działalności Polskiego Stronnictwa Ludowego, kierowanego przez Stanisława Mikołajczyka. Rozbicie w 1947 roku PSL oznaczało likwidację opozycji politycznej i wprowadzenie faktycznie monopolu partii komunistycznej. Od tej pory, aż do upadku komunistycznego systemu politycznego w Polsce w 1989 roku, wieś i chłopcy utracili możliwość samodzielnego, suwerennego artykułowania swoich interesów politycznych, gospodarczych i kulturalnych. W praktyce oznaczało to utratę przez chłopów – najliczniejszą warstwę społeczną w Polsce Ludowej, podmiotowości politycznej, a przez to utratę możliwości realnego wpływu na politykę państwa. Po zdławieniu legalnej opozycji politycznej wszystkie działające na wsi organizacje stały się mniej lub więcej ukrytą afiliacją partii komunistycznej: były jej transmisją do chłopów i młodzieży wiejskiej.¹

Powstanie Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego w 1949 roku było efektem zakończenia procesu przemian zachodzących w Polsce po zlikwidowaniu legalnej opozycji. Zjednoczone Stronnictwo Ludowe zdominowane zupełnie w pierwszej połowie lat 50. przez kryptokomunistów i odrzucające agraryzm jako ideologię ruchu ludowego, zostało sprowadzone do roli stronnictwa

---

¹ G. Gradzińska, *Chłopi wobec kryzysów społeczno-politycznych w Polsce*, Poznań 1993, s. 86–87.

środowiskowego, w zakresie spraw ograniczonych do rolnictwa. Podobną rolę pełniły Związek Młodzieży Wiejskiej oraz inne organizacje działające na wsi. Z czasem ZSL, najczęściej w okresie powtarzających się kryzysów politycznych, będąc pod silną presją organizacji wiejskich, z tzw. transmisji partii komunistycznej do chłopów stawało się stopniowo partnerem, chociaż do końca ograniczonym głównie do spraw rolnictwa i środowiska wiejskiego.

Przez lata działalności Stronnictwa widoczny był rozdział pomiędzy polityką kierownictwa a odczuciami mas członkowskich, które wyrażały rzeczywiste potrzeby i aspiracje polityczne i społeczno-cywilizacyjne. Nie znajdowały one zaspokojenia mimo obietnic, w realizacji polityki społeczno-gospodarczej państwa. W szeregach członkowskich Stronnictwa mówiło się o potrzebie alternatywnego programu rozwoju rolnictwa, gospodarki żywnościowej, o wzięciu przez ZSL odpowiedzialności za losy kraju. W warunkach systemu komunistycznego, nie uznającego instytucji opozycji parlamentarnej, było to nierealne.²

Na szczególną uwagę zasługuje ostatni etap tej ewolucji zapoczątkowany w 1989 roku. Złożoność zjawisk i dynamika zmian zaistniałych w tym okresie stanowią o jego znaczeniu. Stymulatorem zmian w kraju i w ruchu ludowym był Okrągły Stół. Przygotowania do konferencji trwały od jesieni 1988 roku z udziałem kierownictwa ZSL, które przystąpiło do obrad jako uczestnik dotychczasowej koalicji rządowej (PZPR, ZSL, SD).

W wyniku wyborów czerwcowych 1989 roku PZPR utraciła większość w Sejmie a dotychczasowi sojusznicy ZSL i SD poparły program reform społeczno-gospodarczych „Solidarności”. Umożliwiło to powstanie w sierpniu 1989 roku nowej koalicji (OKP, ZSL i SD) oraz pierwszego od zakończenia II wojny światowej rządu niekomunistycznego z Tadeuszem Mazowieckim na czele. Oznaczało to również odzyskanie przez ruch ludowy politycznej niezależności i podmiotowej suwerenności.

ZSL było wówczas najsilniejszym w sensie strukturalnym nurtem politycznym ruchu ludowego, lecz nie jedynym. Bardzo aktywną działalność, aczkolwiek z punktu widzenia ówczesnych przepisów nielegalną, prowadzili działacze NSZZ RI „Solidarność” wchodzący w skład „solidarnościowej opozycji” w trakcie obrad Okrągłego Stołu. Z terenowych kół NSZZ RI „Solidarność” z inicjatywy Józefa Ślisza wyłoniło się Polskie Stronnictwo Ludowe „Solidarność”,³ które jednak nie zdołało przejąć potencjału i wpływów Związku.

W lutym 1989 roku odbyło się w Warszawie „pierwsze plenarne zebranie komisji organizacyjnej PSL w poszerzonym składzie i innych niezależnych ugrupowań o podobnym profilu politycznym”. Komisja przekształciła się

² *Ibid.*, s. 95.

³ S. Dąbrowski, *Przełomowa dekada 1980–1990*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1992, nr 27, s. 53–54.

w Tymczasowy Komitet Wykonawczy. Za podstawę działania reaktywowanego PSL (tzw. wilanowskiego) przyjęto statut i zasady programowe PSL uchwalone na kongresie stronnictwa w dniach 19–21 stycznia 1946 roku.⁴

XI NADZWYCZAJNY KONGRES ZSL I KONGRES ODRODZENIA RUCHU LUDOWEGO

W sytuacji gdy na scenie politycznej działały trzy partie ludowe ZSL, PSL i PSL „Solidarność” jako zasadniczy jawił się problem zjednoczenia ruchu ludowego. Pod koniec 1989 roku nowym prezesem ZSL został Dominik Ludwiczak, z władz ustąpili działacze symbolizujący tradycję ścisłej współpracy z PZPR. Pod hasłami zjednoczeniowymi odbyła się kampania przedkongresowa w Zjednoczonym Stronnictwie Ludowym. 23 listopada 1989 r. „Dziennik Ludowy” zamieścił projekt programu przyszłej partii chłopskiej. W porównaniu z dotychczasowymi programami był on zdecydowanie nowatorski. Był odbiciem rzeczywistości politycznej końca 1989 roku i wyrazem tendencji, jakie nurtowały ruch ludowy.⁵

Dnia 27 listopada 1989 roku rozpoczęły się trzydniowe obrady Kongresu ZSL, którego celem było przede wszystkim położenie ideowo-programowych fundamentów pod nową partię chłopską. Tadeusz Kisielewski jeden z założycieli Ogólnopolskiego Społecznego Komitetu Odrodzenia Ruchu Ludowego przemawiając, stwierdził m. in.:

„Ten Kongres – jako wynik polityczny i personalny – będzie dla bardzo wielu ludowców z ZSL rozstrzygający. Ów wynik polityczny i personalny zdecyduje o ich decyzji, czy zostać w stronnictwie pozeteselowskim mając rzetelną nadzieję, że znajdzie ono szybko drogę do jedności ruchu ludowego, do jednego, wspólnego PSL, czy też odejść od niego, nie dostrzegając tej nadziei i iść samodzielnie, we własnej grupie do owego PSL”.⁶

Kongres odbył się w Sali Kongresowej PKiN, a przybyło na niego 2790 delegatów reprezentujących organizacje ZSL; 21 spośród nich uczestniczyło w kongresie zjednoczeniowym w 1949 roku, a 145 działało w ruchu ludowym przed zjednoczeniem. Jedna trzecia delegatów nie przekroczyła czterdziestego roku życia, większość 59,6% podjęła działalność w ZSL po 1960 roku. Blisko jedna czwarta delegatów wstąpiła do ZSL już w latach osiemdziesiątych. Wśród delegatów 55,2% stanowili pracownicy umysłowi, 43,3% pracujący w gospodarstwach rolnych, 39,5% to rolnicy indywidualni. 1252 delegatów

⁴ *Powołanie tymczasowych władz PSL. Komunikat*, „Gazeta Ludowa” Miesięcznik PSL, marzec 1989, nr 1.

⁵ S. Dąbrowski, *Przełomowa...* „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1992, nr 27, s. 58.

⁶ T. Kisielewski, *Ogólnopolski Społeczny Komitet Odrodzenia Ruchu Ludowego*, „Zeszyty Historii Ruchu Ludowego” 1990, nr 4, s. 28.

ukończyło szkoły wyższe i tylko 197 legitymowało się wykształceniem podstawowym.⁷

W referacie sprawozdawczym oraz w wystąpieniach dyskutantów koncentrowano się na trzech głównych kwestiach: zadaniach bieżących i perspektywicznych, polityce rolnej rządu i zjednoczeniu ruchu ludowego. W niezwykle gorącej atmosferze dyskutowano kwestie rozwiązania lub przekształcenia ZSL oraz przyjęcia nowej nazwy partii. Po dyskusji podjęto uchwałę o zmianie statutu ZSL umożliwiającej zmianę nazwy Stronnictwa przy 2260 głosach za, 14 przeciw i 68 wstrzymujących się. W ten sposób wybrano formułę przekształcenia ZSL w inną partię. Kolejną falę dyskusji wywołała nazwa partii. Za przyjęciem nazwy PSL bez przydomka głosowało 857 delegatów, za nazwą z przydomkiem 1457. Poddano też pod głosowanie trzy warianty przydomka: Odrodzenie, Porozumienie i Jedność. Za pierwszym wariantem opowiedziało się 1799 delegatów tj. 86% obecnych wówczas na sali. W ten sposób na krótko przed północą 27 listopada 1989 roku powstała nowa partia PSL-Odrodzenie.⁸

Wyboru władz nowej partii dokonano już po północy 28 listopada. Najpierw przez aklamację honorowym prezesem PSL-O wybrano Tadeusza Nowaka zasłużonego działacza ruchu ludowego, członka NKW PSL w latach czterdziestych, współpracownika Stanisława Mikołajczyka. W wyborach przewodniczącego Rady Naczelnej oraz Prezesa PSL-O wzięło udział 2373 delegatów. Kandydaci na przewodniczącego Rady uzyskali następującą liczbę głosów: Roman Jagieliński – 779 głosów, Dominik Ludwiczak – 663 głosy, Władysław Żabiński – 902 głosy. Gdy następnego dnia W. Żabiński zrezygnował jednak z kandydowania, stworzyło to kryzys wyborczy i zagroziło zerwaniem Kongresu. Kryzys zażegnany został przyjęciem przez Józefa Zycha kandydatury na funkcję przewodniczącego Rady Naczelnej. W tajnym głosowaniu J. Zych uzyskał 2099 głosów, natomiast drugi z kandydatów Roman Jagieliński 278 głosów. Kandydaci na Prezesa PSL-O uzyskali: Stanisław Dąbrowski – 1067 głosów, Kazimierz Olesiak – 1233 głosy.⁹

W drugim dniu obrad Kongres wprowadził istotną poprawkę do Statutu, wyposażając Radę Naczelną w prawo do powoływania i odwoływania przewodniczącego Rady Naczelnej i Prezesa PSL-O. Powołano również Komisję Pojednawczą Ruchu Ludowego w składzie: Władysław Żabiński, Mikołaj Kozakiewicz, Józef Zych, Aleksander Bentkowski i Janusz Dobrosz.

Kongres przyjął program PSL Odrodzenie i Statut nowego Stronnictwa, za hymn PSL-O uznano *Rotę*. Wniosek o udostępnienie lokali PSL-O innym stronnictwom ludowym nie uzyskał poparcia większości delegatów. Kongres przyjął uchwały w sprawach: aktualnej sytuacji w rolnictwie i gospodarce

⁷ R. Miłczek, *Trudna droga do jedności*, „Wiś Współczesna” nr 1–3, s. 12.

⁸ *Ibid.*, s. 13.

⁹ *Ibid.*, s. 14.

żywnościowej, uczczenia pamięci Stanisława Mikołajczyka, ofiar stalinowskiego systemu w Polsce, Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici”, Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych. Uchwalono również rezolucje: o pokojowe przemiany w Europie, o ratunek dla środowiska naturalnego oraz apel do Polaków i Polonii w świecie.¹⁰

Na Kongresie nie rozwinęła się szersza dyskusja o tym, jak powinna działać nowa partia. Nie rozliczono się z przeszłości zeteselowskiej ani nie wytyczono klarownej drogi na przyszłość. Delegaci skupili się na aktualnych zagrożeniach powstających w rolnictwie. Krytyczne głosy dotyczyły głównie działalności ministerstwa rolnictwa i gospodarki żywnościowej. Tę krytykę starano się oddzielić od oceny całego rządu, któremu Kongres udzielił politycznego poparcia.

MYŚL POLITYCZNA I DZIAŁALNOŚĆ PSL-ODRODZENIE

W programie uchwalonym 27 listopada 1989 roku ludowcy stwierdzili, iż „[...] po przeszło czterech dziesięcioleciach rządów jednej partii wyobcowanej spod kontroli społeczeństwa, na naszych oczach odbudowują się demokratyczne struktury społeczne i polityczne, odradza się rynkowy system gospodarczy. Te doniosłe procesy nie mogą się odbyć bez naszego udziału. Wszak polityczny Ruch Ludowy istnieje w Polsce nieprzerwanie od przeszło 100 lat”.¹¹

Program PSL-O sięgał korzeniami do dwóch wielkich wartości ideowych, które przed przeszło 100 laty zrodziły polski Ruch Ludowy: pierwsza – niepodległe i suwerenne państwo polskie i druga godne miejsce chłopów w społeczeństwie i państwie. Wypływał z ogólnych założeń ideologii Ruchu Ludowego agraryzmu. Osadzony został w swej osnowie na zasadach programu Polskiego Stronnictwa Ludowego ze stycznia 1946 roku.

PSL wierne wskazaniom przywódców polskich ludowców Wincentego Witosa, Macieja Rataja i Stanisława Mikołajczyka za najważniejsze cele działalności uznało:

- umacnianie politycznej i gospodarczej suwerenności Polski,
- kształtowanie w pełni demokratycznego ustroju państwa,
- ochronę praw ludzkich i obywatelskich,
- realizację idei sprawiedliwości społecznej,
- pokojowe ułożenie stosunków między państwami i narodami.¹²

¹⁰ *Kongres Polskiego Stronnictwa Ludowego – „Odrodzenie” 27 listopada 1989 roku. Podstawowe dokumenty. Skład władz.*

¹¹ *Ibid.*, s. 1.

¹² *Ibid.*, s. 3.

Członkowie PSL-Odrodzenie uznali się za kontynuatorów dorobku ideowego Ruchu Ludowego czasów narodowej niewoli, II Rzeczypospolitej, okresu okupacji, Polskiego Stronnictwa Ludowego, Związku Młodzieży Wiejskiej Rzeczypospolitej Polskiej „Wici”. Zdecydowanie natomiast odcięli się od tych ugrupowań, które czerpały inspirację dla swej działalności z obcej Ruchowi Ludowemu myśli politycznej lub pełniły wobec niego rolę dywersyjną. Dotyczy to zwłaszcza Niezależnej Partii Chłopskiej, Zjednoczenia Lewicy Chłopskiej „Samopomoc”, grupy SL „Wola Ludu”. Krytycznie oceniono działalność ZSL ukształtowanego jako transmisja partii komunistycznej w totalitarnym modelu ustrojowym. Uznano, że w tych warunkach nie mogło być ono samodzielne i skutecznie bronić interesów politycznych chłopów. Wniosło ono jednak niekwestionowany wkład w ocalenie indywidualnej gospodarki rolnej, w ochronę i w upowszechnianie dorobku Ruchu Ludowego, w zachowanie jego ciągłości organizacyjnej i ideowej. ZSL, wskutek braku innych, alternatywnych możliwości działania, zgromadziło ludzi aktywnych, byłych członków PSL, ludzi szczerze oddanych chłopskiej sprawie i ideałom Ruchu Ludowego.¹³

Delegaci zmienili charakter Stronnictwa, z partii środowiskowej, której sfera działania ograniczała się jedynie do ludności wiejskiej, na partię ogólnonarodową, w której mogli działać przedstawiciele wszystkich grup społecznych, a zasięgiem swego zainteresowania objęto całokształt spraw państwa i narodu. Zgodnie z istotą tej ideologii szczególne miejsce zajęły w programie sprawy wsi, chłopów i rolnictwa.

Za istotne źródło zasad ideowo-programowych PSL-O uznało agraryzm – „ideologię wsi i Polski”, będącą wytworem spontanicznego ruchu chłopskiego i refleksji teoretycznej inteligencji ludowej.¹⁴ Agraryzm zawierał w sobie program polityczny – prezentując całokształt poglądów na państwo polskie, był też agraryzm ideologią ruchu ludowego, rozumianą jako system wartości uznawanych przez ludowców jako szeroko pojęta wizja ładu społecznego, do którego należało dążyć. Nie uznając rządów jakiegokolwiek dyktatury, negując socjalizm i komunizm, a mając przy tym ostrze zdecydowanie antykapitalistyczne i antymonopolistyczne agraryzm wytyczał trzecią drogę rozwoju społecznego.¹⁵

W programie uchwalonym na Kongresie Odrodzenia Ruchu Ludowego stwierdzono, że „przebudowę systemu społeczno-politycznego należy oprzeć na Konstytucji, którą winno uchwalić Zgromadzenie Narodowe. Konstytucja powinna ustanowić demokratyczną republikę parlamentarną o nazwie Rzeczpospolita Polska. O władzach Rzeczypospolitej Polskiej będzie stanowił naród

¹³ *Ibid.*, s. 2–3.

¹⁴ *Ibid.*, s. 4.

¹⁵ J. Jachymek, *Neoagraryzm i trzecia droga. Przebudowa i walka o nową Polskę*, Lublin 1993, s. 17.

w wolnych, demokratycznych i proporcjonalnych wyborach”.¹⁶ Program stanął na gruncie fundamentalnej dla demokracji parlamentarnej zasady trójpodziału władz. Uznano, że szczególne miejsce w tym systemie zajmie przede wszystkim parlament oraz rząd i ten układ powinien odgrywać decydującą rolę. Istotne miejsce zajmuje również samorząd, którego prawa i strukturę określić winna Konstytucja.

W sferze gospodarczej PSL-Odrodzenie opowiedziało się za tworzeniem gospodarki rynkowej i przyjęło następujące zasady:

1. Mogą istnieć różne formy własności (indywidualna, państwowa, spółdzielcza).

2. Głównym tytułem udziału w dochodzie narodowym jest praca; zysk jako dochód od kapitału znajduje uzasadnienie społeczne wówczas, gdy jego osiągnięcie wiąże się ze wzrostem wydajności pracy i przeznaczeniem dużej jego części na inwestycje.

3. W systemie rynkowym musi być stosowany interwencjonizm państwa.

4. System gospodarczy służy realizacji zasadniczych celów społeczno-gospodarczych, jakimi są: wzrost dochodu narodowego, ochrona środowiska naturalnego, pełne zatrudnienie, sprawiedliwy podział dochodu narodowego.¹⁷

Wiele miejsca poświęcono rolnictwu, gospodarce żywnościowej i ochronie środowiska. By zapewnić warunki opłacalności produkcji w rolnictwie, PSL-O proponowało subwencjonować rolnictwo (dotacje, kredyty, podatki) oraz konsekwentnie realizować zasady systemu minimalnych cen skupu produktów, gwarantujące odpowiedni poziom dochodów ludności rolniczej. Celem Stronnictwa było to, aby rolnictwo, gospodarka żywnościowa, wieś i małe miasta miały taki sam udział w nakładach inwestycyjnych i zaciągniętych kredytach, jak w wytwarzanym dochodzie narodowym i produkcji globalnej. Część z tych środków proponowano przeznaczyć na rozbudowę infrastruktury wsi i małych miast.¹⁸

W zakresie ochrony środowiska naturalnego za podstawowe zadania uznano:

– zagwarantowanie dostępu do informacji, publikowanie wyników badań o stanie środowiska naturalnego oraz kształtowanie osobowości człowieka do życia w zgodzie ze środowiskiem naturalnym,

– rewizję dotychczasowych planów gospodarczych i przestrzennego zagospodarowania,

– zmianę polityki urbanistycznej na rzecz kształtowania mikrośrodków urbanistycznych i eliminacji szkodliwych dla zdrowia materiałów budowlanych, przechodzenie na technologie mało- i bezodpadowe,

¹⁶ *Kongres Polskiego Stronnictwa Ludowego – „Odrodzenie”*, s. 6.

¹⁷ P. Paluch, *PSL w systemie partyjnym Rzeczypospolitej*, Toruń 1995, s. 55–56.

¹⁸ *Kongres Polskiego Stronnictwa Ludowego – „Odrodzenie”*, s. 13.

– wprowadzenie radykalnych działań w zakresie karania i zamykania zakładów zatrzymujących środowisko.¹⁹

Wśród wielu elementów programu PSL-O warto wskazać na koncepcje polityki zagranicznej tej partii. Polityka zagraniczna państwa powinna być podporządkowana polskiej racji stanu. Zaproponowano uspołecznienie polityki zagranicznej, rozumianej jako włączenie się różnych sił politycznych do opracowania koncepcji i jej realizacji.

Nadrzędnym celem działalności PSL-O, według uchwalonego Programu, było umacnianie i obrona suwerenności Polski. Podział Europy na bloki militarne i gospodarcze uznano za sprzeczny z interesami państwa i społeczeństwa polskiego (NATO i Układ Warszawski powinny być rozwiązane). Dużą wagę przywiązywano do współpracy i przyjaznych stosunków z sąsiadami Polski.²⁰

Sumując rozważania na temat programu Polskiego Stronnictwa Ludowego „Odrodzenie” trzeba skonstatować, że jego realizacja miała na celu umocnienie niepodległości, suwerenności i siły państwa polskiego. Jej fundamentem winna być demokracja i regulowana gospodarka rynkowa, podporządkowana interesom społecznym i wymogom ochrony środowiska. Program nie przypisywał żadnej warstwie społecznej przywilejów nie uzasadnionych wkładem i użytecznością pracy. Brał w ochronę ludność wiejską, ale nie skazywał z góry żadnej innej warstwy na polityczne i ekonomiczne upośledzenie.²¹

Najważniejsze zadania, jakie stanęły przed kierownictwem PSL-Odrodzenie dotyczyły spraw organizacyjnych. Partie polityczne pozbawione zostały dotychczasowych źródeł finansowania. PSL-Odrodzenie jako spadkobierca ZSL zmuszone było ograniczyć do minimum liczbę pracowników etatowych, wygospodarować fundusze na odprawy i utrzymanie niezbędnej substancji kadrowej, lokalowej itp.²²

Powołany przez Radę Naczelną w dniu 21 grudnia 1989 roku Naczelny Komitet Wykonawczy wyłonił Prezydium, zatwierdził strukturę organizacyjną Biura Wykonawczego NKW oraz ramowy projekt biur wykonawczych dla zarządów wojewódzkich. Podjęcie działalności organizacyjnej w nowych realiach ekonomicznych spowodowało konieczność oparcia jej na aktywie społecznym, jak również na zaangażowanej części aparatu politycznego będącego już na wypowiedzeniu warunków umów o pracę. Dla poszukiwania własnych środków finansowych NKW podjął decyzję w dniu 5 stycznia 1990 roku o powołaniu dwu agend gospodarczych tj. Zakładu Gospodarczo-Handlowego „Ludowiec” oraz Ludowej Wspólnoty Gospodarczej, w ramach której działało Wydawnictwo

¹⁹ *Ibid.*, s. 14–15.

²⁰ *Ibid.*, s. 15–16.

²¹ J. Jachymek, *Neoagraryzm...*, s. 53.

²² S. Dąbrowski, *Przełomowa...*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1992, 1992, s. 59.

Ludowe. Deficyt, jaki przyniosły trzy pisma: „Tygodnik Kulturalny”, „Dziennik Ludowy” i „Więści” na koniec lutego 1990 roku przekroczył 600 mln złotych. Aby nie dopuścić do upadłości całego wydawnictwa, NKW podjął decyzję o czasowym zawieszeniu wydawania tych pism oraz zwrócił się z prośbą do wszystkich ludowców i sympatyków tych pism o udzielenie pomocy finansowej w formie wpłat na fundusz prasowy.²³

Na wszystkich posiedzeniach Naczelnego Komitetu Wykonawczego PSL-O (9 posiedzeń) systematycznie analizowało stan gospodarki narodowej, rolnictwa i gospodarki żywnościowej oraz proces wdrażania reform. Zwracano uwagę na negatywne konsekwencje realizowanej reformy gospodarczej (tzw. plan Balcerowicza), nie kwestionując generalnej linii i obranego kierunku do gospodarki rynkowej.

W ocenach sytuacji społeczno-gospodarczej dominowało przekonanie, że wywołana błędną polityką rolno-żywnościową degradacja wsi i rolnictwa pogłębiała kryzys całej gospodarki narodowej. NKW w dniu 21 grudnia 1989 roku podjął uchwałę w sprawie aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczej, a 5 stycznia 1990 roku przyjęto doraźnie 7-punktowy program naprawy, mający na celu zahamowanie tendencji spadkowych w rolnictwie. Pozostając nadal w koalicji parlamentarnej (OKP, ZSL, SD) i rządowej (PSL-O posiadało w rządzie T. Mazowieckiego 4 teki ministerialne: Czesław Janicki – rolnictwo, leśnictwo i gospodarka żywnościowa, Aleksander Bentkowski – sprawiedliwość, Bronisław Kamiński – ochrona środowiska i Andrzej Kosiniak-Kamysz – zdrowie i opieka społeczna)²⁴ w dniu 22 lutego 1990 roku został uchwalony korekcyjny program gospodarczy, do którego jednak rząd jako całość nie ustosunkował się oficjalnie.²⁵

Za ważną płaszczyznę działalności i współdziałania z PSL uznano współpracę w kampanii wyborczej do samorządu terytorialnego. NKW PSL-O podjął uchwałę o powołaniu Ludowych Komitetów Wyborczych, które miały łączyć wszystkie stronnictwa i działające na wsi organizacje społeczne. Zasady tworzenia i działania Ludowych Komitetów Wyborczych zostały ogłoszone wspólną decyzją obu Prezesów z dnia 14 lutego 1990 roku. W wyniku prowadzenia rozmów z innymi partnerami politycznymi, w dniu 14 marca 1990 roku podjęto decyzję wyrażającą zgodę na przystąpienie do koalicji wyborczej Stronnictwa Narodowego. Wspólna Odezwa PSL-Odrodzenie i Stronnictwa Narodowego do wyborów została ogłoszona na konferencji prasowej w dniu 10 kwietnia 1990 roku. Także stowarzyszenia chrześcijańskie (PAX, UChS, PZKS) wyraziły wolę współdziałania i współpracy przed wyborami samorządowymi.²⁶

²³ PSL-„O”, *Naczelnny Komitet Wykonawczy, Sprawozdanie z działalności za okres od 21 grudnia 1989 r. do 17 kwietnia 1990 r.*, Warszawa 1990, s. 6.

²⁴ A. Dudek, *Pierwsze lata III Rzeczypospolitej 1989–1995*, Kraków 1997, s. 63.

²⁵ PSL-„O”, *NKW, Sprawozdanie z...*, s. 4.

²⁶ *Ibid.*, s. 5.

Zasadniczym zadaniem, przed którym stanęły wszystkie nurty ruchu ludowego, było zjednoczenie. Decydujące znaczenie w tej kwestii miały procesy dokonujące się w gminach i województwach. W tzw. terenie dały znać o sobie wyraźne dążenia do zjednoczenia „oddolnego” poprzez wspólne zebrania kół, zjazdy gminne i wojewódzkie. Na dzień 17 kwietnia 1990 roku na odbytych 35 zjazdach wojewódzkich w 33 nastąpiło zjednoczenie PSL i PSL-Odrodzenie, w tym w 6 województwach (jeleniogórskie, szczecińskie, opolskie, leszczyńskie, legnickie i gdańskie) nastąpiło połączenie także z PSL-Solidarność.²⁷ Nowo powstające terenowe organizacje przybierały nazwę Polskie Stronnictwo Ludowe oraz w swoich uchwałach nawiązywały do tradycji PSL z lat 1945–1947. Do władz powoływano ludzi nowych – działaczy PSL i byłych członków ZSL nie uzależnionych od poprzednich ekip rządzących.

W tej sytuacji Prezydium Rady Naczelnej PSL-Odrodzenie, wyrażając zaniepokojenie odwlekaniem się sprawy zjednoczenia szczególnie na szczeblu centralnym, zwróciło się w dniu 23 lutego 1990 roku do władz naczelnych PSL o określenie przyczyn nieporozumień i warunków ich usunięcia. Rozmowy z kierownictwem PSL spowodowały ostrą reakcję obu prezesów, Franciszka Kamińskiego i Kazimierza Olesiaka, gdyż wyrażały dezaprobatę i votum nieufności dla prezesa PSL-Odrodzenie. Wydarzenia te potwierdziły, iż jedynym możliwym rozwiązaniem jest zjednoczenie „oddolne”.²⁸

Za nowy impuls dla procesu jednoczenia się PSL i PSL-Odrodzenie, mimo iż była to decyzja pozastatutowa, należało uznać termin ogłoszenia Kongresu Jedności PSL na dzień 5–6 maja 1990 roku oraz powołanie Komisji Kongresowej. Decyzja ta ogłoszona w dniu 5 kwietnia 1990 roku przez 37 prezesów wojewódzkich komitetów nowo utworzonych organizacji PSL uzyskała poparcie rad naczelnych, naczelnych komitetów wykonawczych i klubów poselskich obu stronnictw. W wyniku intensywnych prac Komisja Kongresowa w ciągu trzech tygodni przygotowała podstawowe dokumenty oraz wypełniła odpowiednie zadania organizacyjne.²⁹

Dążenie do integracji ruchu ludowego zaowocowało zwołaniem Kongresu Jedności PSL w dniu 5 maja 1990 roku. Na Kongresie dokonano połączenia PSL-Odrodzenie z PSL (wilanowskim), tworząc Polskie Stronnictwo Ludowe. Różnica potencjałów obu łączących się ugrupowań była tak znaczna, że w istocie rzeczy można mówić raczej o włączeniu PSL do PSL-O, aniżeli o równoprawnym zjednoczeniu. Prezesem Naczelnego Komitetu Wykonawczego, zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami został Roman Bartoszcze, wiceprezesami zostali: Jan Komornicki, Wojciech Obernikowicz i Edward Kaleta. Przewodniczącym Rady Naczelnej wybrano Romana Jagielińskiego, wiceprzewodniczącymi Jana Bu-

²⁷ *Ibid.*, s. 2.

²⁸ S. Dąbrowski, *Przełomowa...*, 1992, s. 60.

²⁹ *Ibid.*, s. 60.

rego, S. Szopkowskiego i Józefa Zycha, sekretarzem został Aleksander Łuczak.³⁰ Pozostała część działaczy PSL, pod wodzą Henryka Bąka, która odrzuciła zjednoczenie, kontynuowała działalność jako PSL (Mikołajczykowskie).

Podsumowując, należy wskazać, że chociaż PSL-Odrodzenie było partią ludową o bodaj najkrótszym okresie działalności (półrocznym), to jednak odegrało dużą rolę w zachowaniu ciągłości polityczno-organizacyjnej ludowców. Przejęło potencjał ludzki ZSL z jednej strony, z drugiej zaś dało nowy impuls dla sformułowań ideowo-programowych na nowym etapie rozwoju ruchu ludowego, w warunkach kształtowania się państwa demokratycznego. Myśl polityczna PSL-O zweryfikowała dorobek ideowo-programowy ludowców – stając na gruncie neoagraryzmu – jako światopoglądu, określającego postawę ludowców w pierwszych latach przebudowy Polski.

ANEKSY

WŁADZE PSL – ODRODZENIE

Tadeusz Nowak – Prezes Honorowy PSL – Odrodzenie

Kazimierz Olesiak – Prezes PSL – Odrodzenie

Józef Zych – Przewodniczący Rady Naczelnej PSL – Odrodzenie

CZŁONKOWIE RADY NACZELNEJ

1. Biała Podlaska – Makarewicz Henryk, Sokół Jan, Stefaniuk Franciszek Jerzy
2. Białystok – Borzym Jan, Dobroński Adam, Mirosz Zbigniew, Śliwiński Ryszard
3. Bielsko-Biała – Kania Jan, Michalski Stanisław, Midor Władysław, Pastucha Andrzej
4. Bydgoszcz – Bauza Krystyna, Ciesielski Ryszard, Gałązka Wiesław, Magda Zbigniew, Mojasowicz Wojciech
5. Chełm – Antoniuk Andrzej, Grzebuła Jan, Patyk Franciszek
6. Ciechanów – Hogodorny Bonifacy, Kozłowski Stanisław, Pomianowski Telesfor, Ulatowski Janusz
7. Częstochowa – Brzeziński Jarosław, Józefowski Jerzy, Lipczak Władysław, Van Gimst Eugeniusz
8. Elbląg – Białołzowski Witold, Jankowski Romuald, Liszewski Piotr, Mówiński Ryszard
9. Gdańsk – Kluczyński Marek, Mogalski Bogdan, Szatkowski Sławomir, Tyrcha Mieczysław
10. Gorzów Wlkp. – Aleksandrowicz Jan, Jermanowski Czesław, Kurdyłasiński Eugeniusz, Zielonka Aleksander
11. Jelenia Góra – Kwaśnicki Roman, Mochowski Stanisław, Mrówka Stanisław
12. Kalisz – Maciejewski Kazimierz, Niechciał Bogdan, Parzonka Rajmund, Rękosiewicz Irena, Zawierucha Anna
13. Katowice – Brożyna Wiktoria, Pająk Krzysztof, Stach Adam, Szyma Bernard
14. Kielce – Bronkowski Stanisław, Domagański Alfred, Marzec Stefan, Pindziak Augustyn, Wójcikowski Ryszard
15. Konin – Chojnacki Piotr, Kopczyk Jan, Malinowski Andrzej, Olejnicka Anna

³⁰ P. Paluch, *PSL...*, Toruń 1995, s. 30.

16. Koszalin – Kilian Bolesław, Kisielewski Tadeusz, Kuchta Marian, Święs Władysław
17. Kraków – Murzyn Leszek, Pęk Bogdan, Podraza Antoni, Wilk Krzysztof
18. Krosno – Komornicki Piotr, Olbrycht Leonard, Przystasz Jan, Radoń Aleksander
19. Legnica – Kowalski Roman, Rojowski Zdzisław, Sowiński Bogdan
20. Leszno – Bogusławski Włodzimierz, Maćkowiak Janusz, Maćkowiak Zdzisław, Mancel Marek
21. Lublin – Gozdalski Jarosław, Starownik Marian, Wilkołowski Wiesław, Wójtowicz Elżbieta, Zając Wiesław
22. Łomża – Grodzicki Ryszard, Radziszewski Stanisław, Rydel Marek, Waluch Tadeusz
23. Łódź – Antczak Jerzy, Clubowski Władysław, Piątkowski Wiesław
24. Nowy Sącz – Komornicki Jan, Luty Marek, Śmierciak Stanisław, Wojakowicz Ignacy
25. Olsztyn – Dłutowski Andrzej, Filipowski-Schmidt Kazimierz, Mondryk Stanisław, Petryna Irena, Więtczak Józef
26. Opole – Jaworski Jan, Górski Kazimierz, Szuchta Waldemar, Tchórzewski Henryk, Wądlowski Janusz
27. Ostrołęka – Kurek Michał, Łuczak Aleksander, Szczygielski Mirosław
28. Piła – Barzykowska Barbara, Jakóbek Jerzy, Jarysz Eugeniusz, Witt Zenon
29. Piotrków Tryb. – Jagieliński Roman, Olesiak Kazimierz, Rytych Grzegorz, Płoszyński Jacek
30. Płock – Benedykciński Piotr, Chudzyński Tadeusz, Tokarski Kazimierz, Jankowski Bogusław
31. Poznań – Król Marian, Dominik Ludwiczak, Nowak Tadeusz, Staszak Marek, Wachnik Tomasz
32. Przemyśl – Guzdek Maria, Mierzwa Zbigniew, Poboryło Stanisław, Szarek Roman
33. Radom – Dłużewski Włodzimierz, Kościanek Tomasz, Rochowski Józef, Machnio Bolesław, Smolarski Edward
34. Rzeszów – Bartman Jan, Bentkowski Aleksander, Bury Jan, Surowiec Kazimierz
35. Siedlce – Dzieciół Marian, Piesio Józef, Roguska Halina, Rybak Stanisław, Szczygielski Jan
36. Sieradz – Kałużyński Leszek, Krakowski Henryk, Pilarczyk, Zbigniew, Tomaszewski Władysław
37. Skierniewice – Kołaczek Józef, Matysiak Józef, Olbrychowski Czesław, Pawlica Eugeniusz
38. Słupsk – Breza Władysław, Gil-Sleboda Joanna, Luty Bronisław, Paul Longin
39. Suwałki – Król Stanisław, Maziejuk Henryk, Rydelek Mirosław, Waraksa Marian
40. Szczecin – Jamrozek Franciszek, Oglodziński Andrzej, Stempień Krzysztof, Woroszczak Zbigniew, Woźniak Romuald
41. Tarnobrzeg – Biały Tadeusz, Jachymek Jan, Śliwiński Stanisław, Stępień Piotr
42. Tarnów – Ochwat Ryszard, Pariyła Stanisław, Smoleń Stanisław, Sztoro Andrzej
43. Toruń – Choszczewski Jan Bogdan, Kornacki Witold, Oczkowska Silvana, Wierzbowski Błażej
44. Wałbrzych – Bobko Maria, Guzik Jerzy, Jastrzębski Ryszard, Kurzawa Jarosław
45. Warszawa – Nasiadko Jerzy, Piechociński Janusz, Rak Zbigniew, Wójcik Stanisław
46. Włocławek- Chmielewski Janusz, Lewandowski Kazimierz, Pstron Roman, Stasiak Stanisław
47. Wrocław – Dąbrowski Stanisław, Dobrosz Janusz, Jagiełło Stanisław, Kozarowicz Adam
48. Zamość – Jaworski Stefan, Kowalik Jan, Pyś Marian, Tarniewski Janusz
49. Zielona Góra – Dolata Marian, Kozłowski Jan, Stachurski Jerzy, Zych Józef

CZŁONKOWIE GŁÓWNEJ KOMISJI REWIZYJNEJ

1. Biała Podlaska – Gierliński Ryszard	8. Elbląg – Wodzisławski Ryszard
2. Białystok – Michalczuk Piotr	9. Gdańsk – Karpiński Ryszard
3. Bielsko-Biała – Kucharczyk Stanisław	10. Gorzów Wlkp. – Kaczmarek Jarosław
4. Bydgoszcz – Michalak Zygmunt	11. Jelenia Góra – Dobosz Andrzej
5. Chełm – Rusak Kazimierz	12. Kalisz – Gwiazdowicz Tadeusz
6. Ciechanów – Madratowski Edward	13. Katowice – Zaskórski Ryszard
7. Częstochowa – Wodzisławski Jan	14. Kielce – Młyńczak Jan

15. Konin – Filipczak Józef	33. Radom – Bartosiewicz Teresa
16. Koszalin – Mikłazewicz Władysław	34. Rzeszów – Domino Zofia
17. Kraków – Bogacki Marcin	35. Siedlce – Gniado Jadwiga
18. Krosno – Bąk Kazimierz	36. Sieradz – Gromada Zygmunt
19. Legnica – Kasprzak Mieczysław	37. Skierniewice – Drązkiewicz Kazimierz
20. Leszno – Głapiak Stanisław	38. Słupsk – Serement Andrzej
21. Lublin – Gorzel Karol	39. Suwałki – Miszkich Józef
22. Łomża – Suproń Zbigniew	40. Szczecin – Jankowski Aleksander
23. Łódź – Kurzawa Jan	41. Tarnobrzeg – Heba Szymon
24. Nowy Sącz – Krok Bogdan	42. Tarnów – Goryl Tadeusz
25. Olsztyn – Chotkiewicz Eugeniusz	43. Toruń – Kowalski Leonard
26. Opole – Karleszko Stanisław	44. Wałbrzych – Soroka Jan
27. Ostrołęka – Milkowski Jan	45. Warszawa – Zalewski Józef
28. Piła – Grześkiewicz Bolesław	46. Włocławek – Borkowski Saturnin
29. Piotrków Tryb. – Bojdo Marianna	47. Wrocław – Jarmuła Janusz
30. Płock – Mozakowski Janusz	48. Zamość – Bratkowski Arkadiusz
31. Poznań – Koszorowski Stanisław	49. Zielona Góra – Chudy Roman
32. Przemyśl – Dec Tadeusz	

CZŁONKOWIE GŁÓWNEGO SĄDU PARTYJNEGO

1. Biała Podlaska – Dydyca Henryk	26. Opole – Nagórzański Kazimierz
2. Białystok – Rykowski Grzegorz	27. Ostrołęka – Kupiszewski Jerzy
3. Bielsko-Biała – Klenczar Jan	28. Piła – Kaczmarek Marian
4. Bydgoszcz – Knittar Jan	29. Piotrków Tryb. – Portak Leon
5. Chełm – Cichosz Marian	30. Płock – Krakowski Czesław
6. Ciechanów – Antosiewicz Janina	31. Poznań – Golczak Bogdan
7. Częstochowa – Nowak Marian	32. Przemyśl – Bajda Stanisław
8. Elbląg – Jarostawski Zdzisław	33. Radom – Owczarek Stanisław
9. Gdańsk – Młot Andrzej	34. Rzeszów – Kut Franciszek
10. Gorzów Wlkp. – Bilon Lucjan	35. Siedlce – Gromuł Tadeusz
11. Jelenia Góra – Krasuski Stanisław	36. Sieradz – Nowak Jan
12. Kalisz – Kardas Jan	37. Skierniewice – Szmigielska Elżbieta
13. Katowice – Wnuk Roman	38. Słupsk – Szreder Antoni
14. Kielce – Ostachowska Helena	39. Suwałki – Ciecuch Ryszard
15. Konin – Drózd Stanisław	40. Szczecin – Skrzeczek Mieczysław
16. Koszalin – Józwiak Ignacy	41. Tarnobrzeg – Kusz Władysław
17. Kraków – Domasiewicz Jan	42. Tarnów – Krus Maksymilian
18. Krosno – Wanat Józef	43. Toruń – Kuźmiński Jan
19. Legnica – Salera Leszek	44. Wałbrzych – Skrobot Alfons
20. Leszno – Stawowy Ryszard	45. Warszawa – Laczykiewicz Henryk
21. Lublin – Jędryczek Ignacy	46. Włocławek – Jasiński Roman
22. Łomża – Murawski Stanisław	47. Wrocław – Gawor Stanisław Józef
23. Łódź – Janik Henryk	48. Zamość – Koziol Jan
24. Nowy Sącz – Bochenek Franciszek	49. Zielona Góra – Padaszyński Zdzisław
25. Olsztyn – Smoliński Janusz	